

Pregled statističkih pokazatelja participacije, prolaznosti i režima plaćanja studija u Republici Hrvatskoj 1991.-2007.

TEO MATKOVIĆ*

Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Prethodno priopćenje
UDK: 378.142/.145(497.5)
doi: 10.3935/rsp.v16i2.871
Primljeno: svibanj 2009.

Podaci o činjeničnom stanju ne predstavljaju dovoljan, ali su svakako nužan čimbenik za učinkovito kreiranje javnih politika, pa tako i onih obrazovnih. Ovaj prilog kroz seriju statističkih podataka okupljenih u publikacijama DZS-a prikazuje kretanje pokazatelja participacije, prolaznosti, trajanja i režima plaćanja studija u Republici Hrvatskoj. U protekla dva desetljeća hrvatski sustav visokog obrazovanja doživio je najveću transformaciju u proteklih pola stoljeća. Došlo je do usporednog omasovljenja i komercijalizacije studiranja, što je pojava koja je svoj pun zamah u Hrvatskoj doživjela i prije pokretanja bolonjskog procesa, a najprisutnija je na stručnim studijima te ekonomskim, prometnom i pravnim fakultetima. Usprkos ekspanziji sustava i produljenju prosječnog trajanja studiranja, prolaznost na studijima nešto se povećala kroz proteklo desetljeće. Zajedno se sve to odrazilo i u vidu značajnog povećanja broja studenata i udjela generacije koji uspješno završava studij, iako i dalje oko 40% studenata ne završava studij koji su upisali. Hrvatska još zaostaje za većinom zemalja EU-a i OECD-a kako po udjelu generacije koji postiže visoko obrazovanje, tako i po udjelu studenata koji prekidaju studij.

Cljučne riječi: visoko obrazovanje, komercijalizacija visokog obrazovanja, pohađanje studija, završavanje studija, trajanje studija.

Obrazovne reforme ne događaju se u vakuumu, a njihov učinak nije trenutni.¹ Institucionalni ustroj i prethodne reforme visokog obrazovanja ostavljaju tragove dug niz godina nakon što su inicirani. Stoga je

za svaku raspravu o budućem razvoju hrvatskog modela visokog obrazovanja vrlo važno priložiti barem srednjoročni pregled kretanja ključnih pokazatelja o tom sustavu.²

* Teo Matković, Pravni fakultet/Faculty of Law, Nazorova 51, 10 000 Zagreb, Hrvatska/Croatia, teo.matkovic@pravo.hr

¹ Ovaj rad nastao je u okviru rada na projektu Pokazatelji socijalne kohezije i razvoj hrvatskoga socijalnog modela (066-0661686-1432), provedenog uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

² Ovom prilikom izostavit ćemo pregled financijskih pokazatelja sustava visokog obrazovanja, zato što su ovdje serije podataka najmanje konzistentne i potpune, a moguće je i više pristupa interpretaciji. O financijskim aspektima visokog obrazovanja Bajo (2003.) i Filipić (2009.)

Osnovne statističke informacije o visokom obrazovanju, broju studenata i stečenih diploma, režimu studiranja i broju nastavnika³ angažiranih na pojedinim visokim učilištima prikuplja Državni zavod za statistiku putem obrazaca koje još od sredine prošlog stoljeća prema standardiziranoj metodologiji zahtijeva od učilišta i studenata. Ti se podaci potom u agregiranom obliku objavljuju u godišnjim statističkim izvješćima »Visoko obrazovanje« i »Studenti u akademskoj godini« te nešto manje detaljno u brže dostupnim priopćenjima koja se mogu naći i na mrežnim stranicama DZS-a.⁴

Premda informativna, izvješća i priopćenja za većinu pokazatelja prikazuju tek trenutno stanje, često i za svako učilište zasebno, tako da je bez daljnjeg zahvata sistematizacije i okupljanja vremenskih serija podataka teško doći do supstancijalnih uvida. Posljednje sustavne analize ovoga tipa učinila je Zora Steinman krajem 1960-ih.⁵

Ovim prilogom nadovezujemo se na raniji rad Babića i suradnika (2006.) s namjerom prikaza serije konzistentno prikupljenih pokazatelja relevantnih za vrlo aktualne teme raširenosti pristupa visokom obrazovanju, plaćanja studija i uspješnosti studiranja. Rad prvo prikazuje kretanje broja studenata od osamostaljenja RH, potom izlaže broj studenata koji prvi put upisuju prvu godinu studija, uspoređujući ga s brojem studenata koji eventualno završavaju studij. Ovi se podaci prikazuju u kontekstu demografskih trendova u dobnim kohortama stu-

denata. Potom se prikazuje trajanje studija kod studenata koji su uspješno završavali svoje školovanje. Osvrt završava prikazom raširenosti plaćanja studija i izvanrednog studiranja u pojedinim tipovima studija.

Ovaj rad prikazuje kretanja od početka akademske godine 1990./91. do najnovijih dostupnih podataka za 2007./08. godinu, dakle osamnaestogodišnje razdoblje od početka tranzicije i stjecanja nezavisnosti do početka akademske godine kada je prva redovna generacija bolonjskih prvostupnika mogla završiti svoj preddiplomski studij. Dakle, osim kad su u pitanju upisani studenti u protekle tri godine, ovaj osvrt prikazuje transformaciju i karakteristike sustava visokog obrazovanja prije implementacije bolonjskog procesa.

DUGI, PLAĆENI RAST: BROJ STUDENATA I REŽIM PLAĆANJA STUDIJA

Od a.g. 1990./91. do 2007./08. broj studenata porastao je za 95%, sa 70 781 na 138 126. Ovo je preokret trenda iz 1980-ih kada se broj studenata smanjivao.

Počevši s 1994. kad je na snagu stupio Zakon o visokim učilištima koji je omogućio sastavnicama da određuju upisne kvote uz školarine, rast broja studenata sve do 2004. godine isključivo se temeljio na rastu broja studenata koji plaćaju studij. 1993./94 tek je 9 483 (11,8%) studenata plaćalo svoj studij, a 2004./05. to je činilo 72 999 odnosno 56,7% studenata. Istovre-

³ Broj i angažman nastavnika zaposlenih na visokim učilištima vrlo je bitan indikator koji mnogo kazuje kako o opterećenju nastavnika tako i o uvjetima odvijanja nastave. No s obzirom da se ovaj pregled bavi pristupom visokom obrazovanju, a ne standardima i kvalitetom studijske nastave, ovom prilikom se na njega nećemo osvrnuti.

⁴ U pitanju su priopćenja »Nastavnici i suradnici u nastavi na visokim Učilištima«, »Doktori znanosti«, »Magistri znanosti i magistri«, »Studenti koji su diplomirali na stručnom i sveučilišnom studiju«, »Studenti upisani na stručni i sveučilišni studij u zimskom semestru«, »Učenički i studentski domovi«, »Doktorandi – osobe u postupku stjecanja doktorata znanosti«.

⁵ Baze podataka te komparativni i tematski izvještaji međunarodnih organizacija (npr. Eurostat i Eurostudent, 2009.; OECD, 2008.; Duke et al., 2008.) također su korisne.

meno, i apsolutni broj i udjel studenata koji studiraju na trošak ministarstva u istom se razdoblju smanjio sa 70 927 na 54 724.

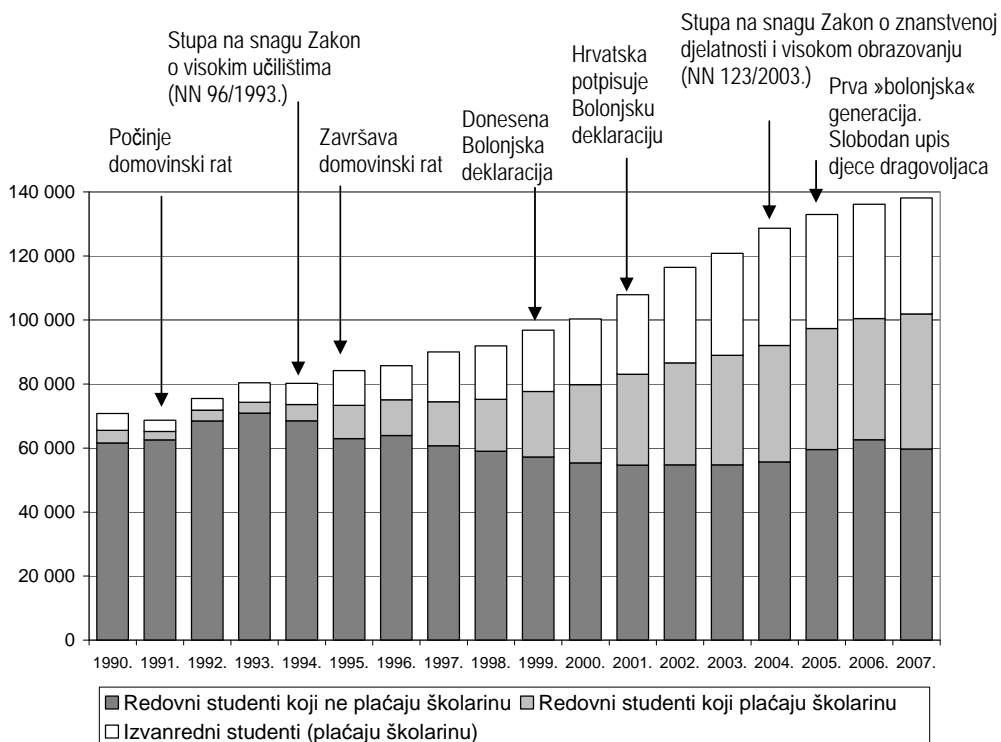
Nakon stupanja na snagu Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, u 2005./06. i 2006./07. broj studenata koji plaćaju studij stagnira, a udjel se malo smanjio (na 73 503 odnosno 54,0%). Istovremeno, broj i udjel studenata koji ne plaćaju školarinu se od 2003./04. do 2006./07. povećao za 7 900 (na 62 626). No i tada je broj studenata kojima je država financirala studij još uvijek bio manji nego

desetljeće ranije, početkom 1996./97. Naglo povećanje broja studenata koji nisu plaćali studij u 2005. godini može se i izravno pripisati odredbama Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji iz 2004. (NN 174/2004.) kojime se i djeci dragovoljaca iz Domovinskog rata omogućio izravan upis u visokoškolske ustanove ukoliko pređu razredbeni prag.

U posljednjoj promatranoj akademskoj godini 2007./08. mnoga visoka učilišta uvode tzv. »linearni model« plaćanja te se broj

Slika 1.

Kretanje broja studenata prema plaćanju studija i režimu studiranja 1990.-2007. uz kronologiju relevantnih zbivanja.

Izvor: DZS (1991-2009). *Studenti u akademskoj godini*. Statistička izvješća

Napomena: U sistemu statističkih istraživanja DZS-a podaci o apsolvenciji ne prikupljaju se još od 1963. godine, tako da informacije DZS-a o broju studenata ne uključuju apsolvence.

redovnih studenata koji plaćaju školarinu (iako ne nužno punu školarinu) u jednoj godini povećao za 4 379 odnosno 10,4%.

Iz priloženog je očito da komercijalizacija visokog obrazovanja nije počela uvođenjem bolonjskog procesa, nego u drugoj polovici 1990-ih, da bi početkom 2000-ih studij uz plaćanje zauzeo razmjere kakve ima i danas. Doduše, ovaj prikaz ne ukazuje na drugi trend komercijalizacije koji se odvijao paralelno, a to je povećavanje iznosa školarina kroz godine.

IZVANREDNA PRILIKA: GDJE SE STUDIJE PLAĆA?

Iz prethodnog grafikona (slika 1.) razvidan je porast udjela studenata koji plaćaju svoj studij, od čega su polovica izvanredni studenti. Međutim, plaćanje studija nije jednako rašireno u svim sastavnicama sustava visokog obrazovanja. Visoka učilišta sama određuju (a ostale instance tek potvrđuju) upisne kvote za studente koji sufinanciraju svoj studij i studiraju izvanredno. S obzirom da se izravni troškovi studiranja i standardi nastave, kao i interes maturanata za pojedine studije razlikuju, tako se i raširenost školarina u pojedinim smjerovima razlikuje.

Besplatno obrazovanje je rijetkost kad su u pitanju stručni studiji, i to gotovo u svim smjerovima i institucijama koje ih provode, bez obzira jesu li privatne ili javne.⁶ Akademske godine 2007./08. više od tri četvrtine (76%) studenata stručnih studija svoje je školovanje plaćalo, slično kao i prethodnih godina. Izvanredno studiranje najprisutnije je na stručnim studijima; 46% studenata

stručne studije pohađa izvanredno.⁷

Iste godine, na sveučilišnim studijima malo više od polovice (52%) studenata nije plaćalo svoj studij. Izvanredni studenti činili su oko šestinu (17%) studenata sveučilišnih studija.

Između pojedinih fakulteta postoje velike razlike u rasprostranjenosti studijskih mjesta koja se plaćaju, pri čemu srodne institucije slijede slične obrasce, bez obzira na sveučilište kojem pripadaju. Akademske godine 2007./08. na sveučilišnim studijima iz ekonomije i menadžmenta te prometa oko tri četvrtine studenata plaćalo je svoj studij, a na pravnim fakultetima tek nešto manje. Na ostalim studijima plaćanje studija značajno je manje učestalo. Na filozofskim fakultetima nešto je više od trećine studenata plaćalo svoj studij, a na ostalima (što obuhvaća i sve tehničke i medicinske fakultete) oko četvrtine. I izvanredni sveučilišni studij većinom se organizira na pravnim i ekonomskim fakultetima. Četiri petine sveučilišnih izvanrednih studenata studira na tim fakultetima. Među studentima filozofskih i drugih fakulteta izvanredni studenti čine manje od 4% studentskog tijela.

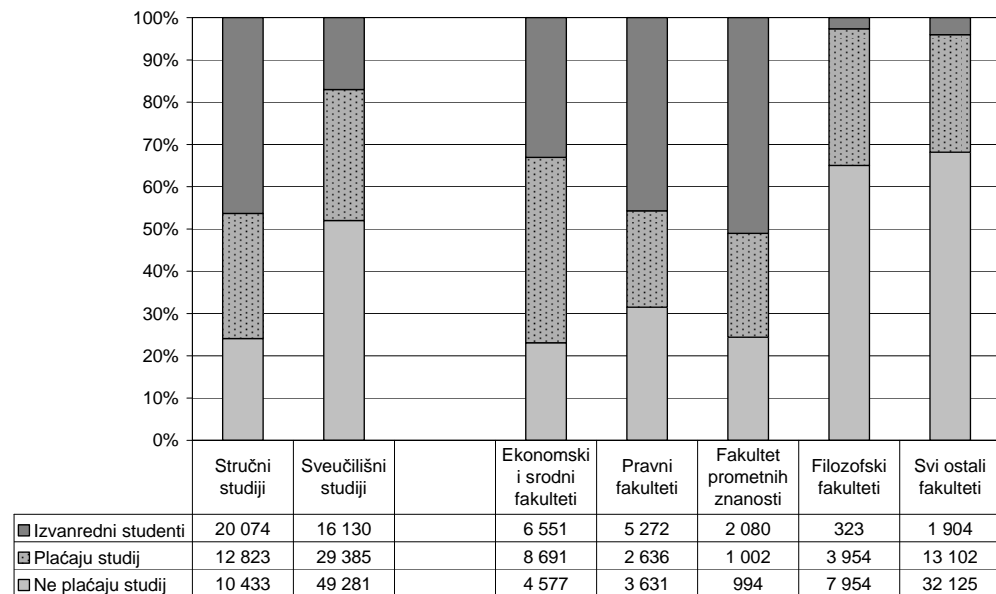
Dakle, pravo na besplatno obrazovanje uvelike ovisi o odabiru smjera studija, ali to nije posljedica izvrsnosti kandidata ili obrazovne politike poticanja studiranja u »deficitarnim« profesijama, već prvenstveno odluke pojedinih fakulteta da ponude studijska mjesta na tržištu – i odgovarajuće potražnje platežno sposobnih kandidata za studijska mjesta na tim studijima.

⁶ Izuzetak su samo stručni studiji pri učiteljskim fakultetima koje plaća tek manjina studenata.

⁷ Izvanredni studij, odnosno studij uz rad u većoj ili manjoj mjeri prisutan je već desetljećima i uglavnom se naplaćivao od studenata. No nakon 1994. godine status izvanrednog studenta na sveučilišnim studijima u većini je slučajeva rezultat slabog ranga na prijamnom ispitu (ispod kvote »za osobne potrebe« je kvota »za izvanredne«), dok je npr. zaposlenih osoba koje se prijavljuju na studij kako bi studirali u izvanrednom režimu vrlo malo. Izvanredni studenti nemaju studentska prava.

Slika 2.

Struktura studenata prema režimu studiranja i plaćanju studija na stručnim i sveučilišnim studijima i po pojedinim fakultetima. A.g. 2007./2008.

Napomena: Desni se stupci odnose na sveučilišne studije na fakultetima. Ekonomski fakulteti uključuju fakultet za turistički i hotelski menadžment, dok su u filozofske ubrojani i Sveučilište u Zadru te Hrvatski studiji. Izvor: DZS (2009). *Visoko obrazovanje*. Statistička izvješća.

STUDIRALI U HRVATSKOJ SAMO ELITA? UDJEL GENERACIJE UPISAN NA STUDIJ

Od stupanja na snagu Zakona o visokim učilištima i početka ekspanzije visokog obrazovanja 1994./95. pa sve do kraja razdoblja za koje trenutno postoje podaci (2007./08.) broj studenata koji prvi put upisuje prvu godinu studija kontinuirano raste od 23 165 na 39 762, što predstavlja rast od 72%.

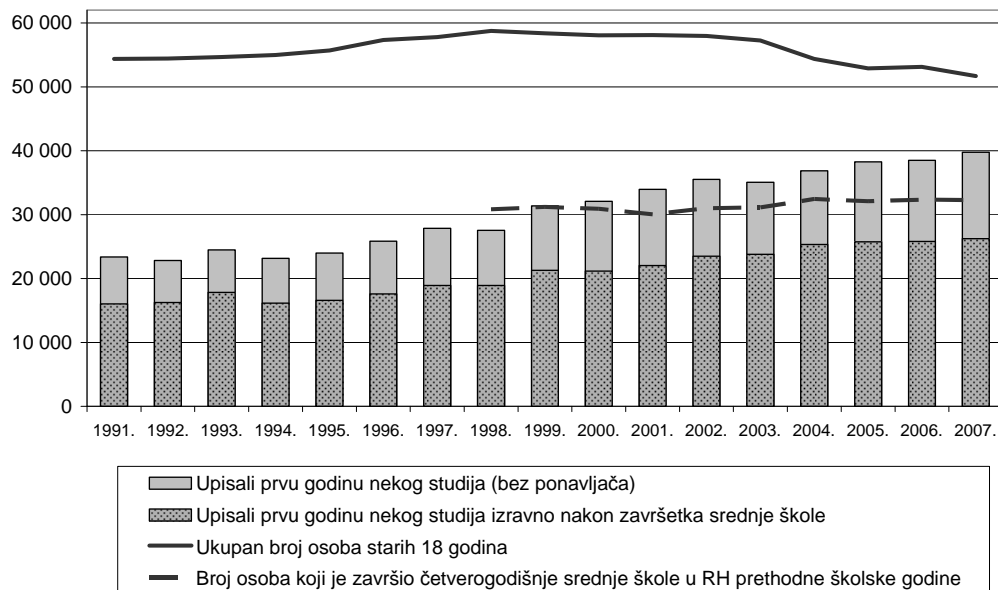
Promatrano kao udjel generacije, studij je 1994./95. godišnje započinjalo 42,1% od broja osamnaestogodišnjaka koji borave u zemlji, dok je to 2007./08. činilo čak 76,9%. Ovo predstavlja gornju procjenu participacije jer je jedan dio studenata koji

upisuje prvu godinu studija već prethodno studirao (uspješno ili neuspješno) na drugom studiju. Broj studenata koji upisuje novi studij nakon završetka prethodnog iznosi nekoliko stotina, ali informacija o promjeni studija se ne prikuplja redovnim statističkim istraživanjima.

Stoga je moguće primijeniti i stroži kriterij kojim se promatra isključivo broj studenata koji su studij započeli izravno nakon završavanja srednje škole (istočkano područje stupca). Pokazatelji rasta su slični. Broj maturanata koji izravno kreću u studij porastao je sa 16 144 u 1994./95. na 26 245 u 2007./08. (porast od 63%), iako se u posljednje tri godine usporio. Tako izračunati udjel generacije koji izravno prelazi iz srednje škole na studij od 1994./95. do 2007./08.

Slika 3.

Kretanje broja studenata prvi put upisanih na prvu godinu studija, a.g. 1991./92. do 2007./08.

Izvori: DZS (1991-2009). Statistička izvješća *Studenti u akademskoj godini i Srednje škole i učenički domovi*. Informacije o veličini dobnih kohorti prema Popisu stanovništva 2001.

porastao je sa 29,4% na 50,8%. No ovo predstavlja donju procjenu koja pretpostavlja da nitko ne upisuje studij nakon jedne ili više godina pauze nakon mature.

Prema svakom od kriterija, upis na studije je značajno omasovljen u ovom razdoblju. Ovisno o procjeni, trenutno studij upisuje najmanje 50,8% a najviše 76,9% generacije. Ekspanzija upisa počela je od 1994. i nije se prekinula. Visoka učilišta postojano su povećavala svoje kvote »uz plaćanje« i izvanredne studije (slika 1.) za koje je do 2007. postojao dovoljan broj platežno sposobnih interesenata. No kako sve manji dio generacije koji zadovoljava formalne uvijete ne kreće na studij (vidi naredni odlomak), tako je među njima i sve veći dio onih koji si ne mogu priuštiti troškove studija. Rizik ovakvog razvoja nije taj da će studirati samo elita (to je bio slučaj

u proteklim desetljećima kad je mjesta na studiju bilo malo), već da će siromašnija manjina izložena siromaštvu i socijalnoj isključenosti biti isključena i iz pristupa sustavu visokog obrazovanja.

Maksimalan potencijalni broj upisanih ograničen je brojem učenika koji završe četverogodišnje srednje škole. On je posljednjih godina dosegnut. Čak se i stopa izravnog nastavljanja povećala sa 61% maturanata četverogodišnjih škola 1998. na 81% u 2007. Daljnje širenje prava na visoko obrazovanje traži ekspanziju četverogodišnjeg, posebno gimnazijskog srednjeg obrazovanja, ali je broj upisanih mjesta u četverogodišnjim srednjim školama konstantan već od sredine 1990-ih.

Demografski trendovi predstavljaju konačno ograničenje broja studenata. Broj osamnaestogodišnjaka smanjuje se od

1998. godine kada ih je bilo nešto manje od 60 000. S obzirom na broj rođenih u 2000-ima, sasvim je izvjesno da će se u narednom desetljeću ukupna veličina generacije koja upisuje fakultet smanjiti na tek nešto više od 40 000. I kad se upisne kvote ne bi povećale ni za jedno mjesto od stanja u 2007. godini, oko 2018. na studij bi kretalo 90% generacije tadašnjih osamnaestogodišnjaka.

USPJEŠNE LIJENČINE? TRAJANJE STUDIJA KOD STUDENATA KOJI SU USPJEŠNO ZAVRŠILI STUDIJ

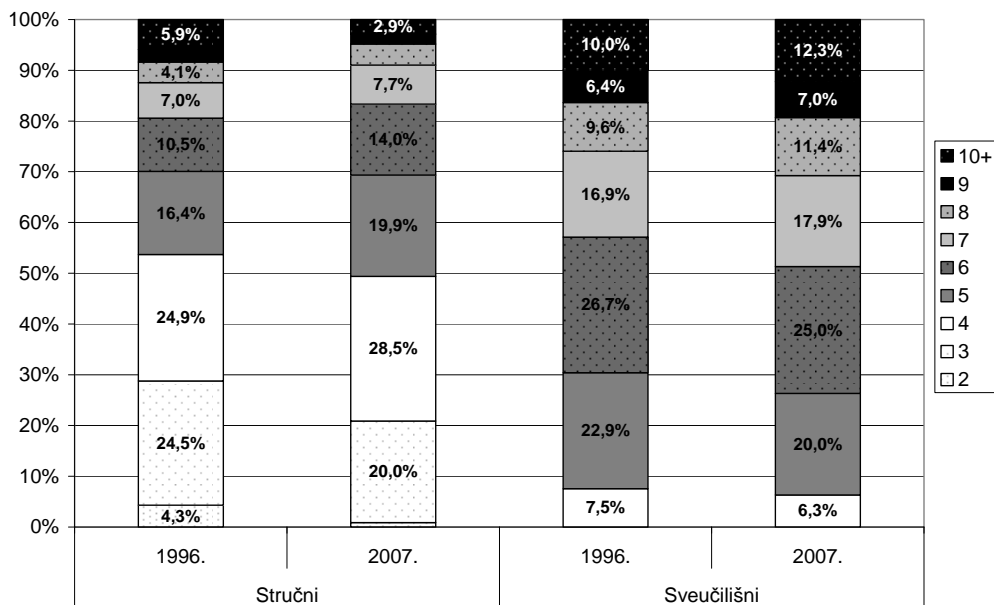
Stvarno trajanje studija, bilo stručnog ili sveučilišnog, u pravilu je značajno dulje od broja studijskih godina pohađanog programa. To je postojana karakteristika sustava visokog obrazovanja u Hrvatskoj.

I 1996. i 2007., kao i u 1960-ima (Steinman, 1969.) tek je 5%-10% diploma stečeno

u roku proklamiranog trajanja studijskog programa. Većina studenata iskoristi godinu, ili češće dvije, apsolvantskog statusa, te ipak završava studij tijekom razdoblja posjedovanja studentskih prava (slika 4., tamno sivi blokovi za sveučilišni studij). To je bio slučaj s 57% osoba koje su diplomirale na sveučilišnom studiju u 1996., ali samo s 51% u 2007. godini. U tom se razdoblju povećao i broj studenata koji su diplomirali na sveučilišnom studiju nakon 8 ili više godina – s četvrtine na trećinu. Dakle, u posljednjem desetljeću provođenja pred-bolonjskih preddiplomskih studija vidljivo je dodatno produljivanje studija.

Razmatramo li prosječno trajanje završenog studija, također je vidljiv blagi trend produljenja. Generaciji koja je sveučilišni studij upisivala oko 1990. u prosjeku je trebalo 6,6 godina do diplome. Onima koji su studij upisivali oko 2000. u

Slika 4.
Trajanje studija kod studenata koji su uspješno završili studij, 1996. i 2007.

Izvor: DZS (1997-2009). Visoko obrazovanje. Statistička izvješća.

prosijeku je trebalo 6,8 godina. Kroz prikazano desetljeće u općoj brzini završavanja stručnog studija nije došlo do promjene i on je u prosjeku trajao neznatno manje od pet godina. Usporedbe radi, studij je trajao slično i u vrijeme uspostavljanja masovnog visokog obrazovanja u Hrvatskoj 1960-ih. Tako se od 1960. do 1967. brzina završavanja četverogodišnjih sveučilišnih programa kretala između 6,2 i 6,4 godina (Steinman, 1969.).

U promatranom desetljeću došlo je i do promjene u brzini završavanja studija s obzirom na režim studiranja. Manjina studenata koja je završavala studij uz rad ili »za osobne potrebe« studirala je 1996. godine značajno dulje od onih koji studij nisu plaćali. No 2007. godine čak 81% studenata koji su završili stručni studij i 42% onih koji su završili sveučilišni studij plaćalo je svoju posljednju godinu studija, a razlika u trajanju između njih i onih koji nisu plaćali studij nestala je, osim kod izvanrednih studenata pri sveučilišnom studiju.

Dok su promjene u trajanju studija primjetne, promjene u režimu pod kojim je studij završen izuzetne su. U samo jednom desetljeću na sveučilišnim studijima

udjel studenata koji su završili studij bez plaćanja školarine smanjio se s 81% na 58%. Na stručnim studijima promjene su još dramatičnije. Dok je 1996. stručne studije bez plaćanja školarine završavalo 66% studenata, 2007. godine tek 19% studenata nije plaćalo svoju završnu godinu stručnog studija. Ove su promjene konzistentne s ranije ustanovljenom ekspanzijom školarina i studiranja u izvanrednom režimu.

CILJNA LINIJA: ZAVRŠAVANJE VISOKOG OBRAZOVANJA

Trajanje studija neosporno je bitna odlika koja uvelike utječe na javne i privatne troškove studiranja, no postoji još jedna karakteristika sustava barem jednako važna kao trajanje studija, a to je prolaznost, odnosno ispadanje iz sustava visokog obrazovanja. U statistike visoko obrazovanih ulaze samo osobe koje su diplomirale. Sva društvena i osobna korist od visokog obrazovanja odnosi se samo na osobe koje su ga uspješno završile. Onima koji upišu, a ne uspiju završiti studij, ishod studiranja je tek velik trošak studiranja (koje snose i obitelji i država) i gubitak nekoliko godina života.

Tablica 1.

Prosječno trajanje studija (u godinama) i broj studenata koji su uspješno završili studij, po tipu studija i režimu plaćanja. 1996. i 2007.

	1996.		2007.	
	Prosječno trajanje završenog studija	Broj studenata koji je diplomirao u ovom statusu	Prosječno trajanje završenog studija	Broj studenata koji je diplomirao u ovom statusu
Stručni studij	4,9		4,9	
Redovni- bez plaćanja	4,6	2 523	5,0	2 082
Redovni- uz plaćanje	5,4	441	4,8	2 181
Izvanredni	5,4	868	5,0	6 774
Sveučilišni studij	6,6		6,8	
Redovni- bez plaćanja	6,4	6 108	6,6	6 428
Redovni- uz plaćanje	7,1	1 064	6,7	2 276
Izvanredni	7,2	507	7,5	2 379

Izvor: DZS (1997-2009). *Visoko obrazovanje*. Statistička izvješća.

Broj osoba koje su stekle diplomu stručnog ili sveučilišnog studija postojano raste od 1994. godine kada je iznosio 8 394 osoba do 2007. kada je diplomiralo 20 773 osoba⁸, što je povećanje od 150%. Usporedbe radi, 1984. diplomiralo je 13 533 osoba, no nadalje se kroz osamdesete i u ratnim godinama broj studenata i diploma smanjivao.

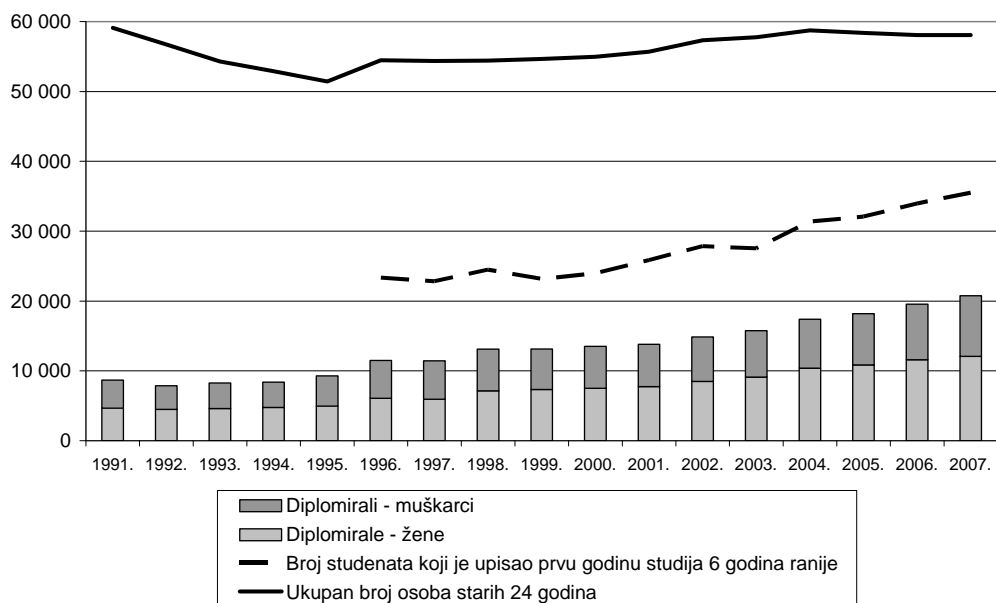
Zajedno s demografskim podacima, ova nam brojka omogućuje procjenu udjela generacije koja stječe visoko obrazovanje.⁹ Između 1991. i 2007. godine udjel generacije koji je stekao visoko obrazovanje porastao je

od 14,7% u 1991. godini do 36,1%. Dakle, trenutno više od trećine generacije stječe visoko obrazovanje, što je značajno više nego u proteklim desetljećima, ali i dalje značajno ispod prosjeka OECD zemalja, gdje je 46,4% generacije 2006. godine završavalo neki studij (OECD, 2008.). Kroz promatrano razdoblje i rodne razlike su se povećale. U protekle tri godine gotovo 60% diploma u Hrvatskoj ostvaruju žene, značajno više nego u 1990-ima (53%-56%).

S ovim agregiranim podacima moguće je načiniti i procjenu stope završavanja studija uspoređujući broj osoba koje su diplomirale

Slika 5.

Broj osoba koje su diplomirale na stručnom ili sveučilišnom studiju 1991.-2007.

Izvori: DZS (1991-2008). Statistička izvješća *Studenti u akademskoj godini i Visoko obrazovanje*. Informacije o veličini dobnih kohorti prema Popisu stanovništva 2001.

⁸ U 2007. godini nisu pribrojani sveučilišni prvostupnici zbog konzistentnosti serije podataka.

⁹ Kao adekvatna dobna skupina određena je ona u kojoj većina studenata završava svoj studij. Modalna i medijalna starost mladih koji diplomiraju je 24 godine, odnosno 6 godina nakon upisa studija. Crna linija na slici 5. prikazuje kretanje veličine generacije u dobi od 24 godine (samo osobe prisutne u zemlji), prema podacima Popisa stanovništva iz 2001. godine. Nakon 2007. ona će se ubrzano smanjivati jer je u 1980-ima i posebno 1990-ima rođeno značajno manje djece nego u 1970-im.

rale u nekoj godini s brojem osoba koje su započele studij šest godina ranije (medijalno trajanje uspješnog studija). Tako mjerenja, prolaznost se kretala od 49% za »ratne generacije« u 1996. godini do 59% u 2007. godini, iskazujući blagi trend rasta.¹⁰ Drugim riječima, oko 40%-50% studenata koji počnu studij nikad taj studij ne završe, što je činjenica koja bi trebala zabrinjavati barem jednako koliko i trajanje studija onih studenata koji uspiju završiti studij. Ukoliko su upisni kriteriji (»prag«) instrument kojim visoka učilišta procjenjuju sposobnosti studenta da završi studij, a prednosti završavanja studija očite (npr. Matković, 2008.), zašto je stopa završavanja studija ovoliko niska?

Zanimljivo je kako se usprkos manjoj selektivnosti visokih učilišta pri upisu u studijske programe proteklih godina (sve veći udjel mladih upisuju studij), ovako mjerena stopa završavanja studija ipak polagano povećava. U usporedbi sa zemljama članicama OECD-a, gdje prosječno studij ne završava 31% mladih, završnost studija manja je nego u Hrvatskoj samo u Italiji, SAD-u, Novom Zelandu i Mađarskoj (OECD, 2008.:92).

PREKID SERIJE: BOLONJSKE GENERACIJE

Podaci o činjeničnom stanju ne predstavljaju dovoljan, ali su svakako nužan čimbenik za učinkovito kreiranje javnih politika, pa tako i onih obrazovnih. Uz jasno određene ciljeve i prioritete sustava visokog obrazovanja, koji su u Hrvatskoj trenutno na tragu onih iskazanih Bolonjskom deklaracijom, nužan je kontinuiran i jasan uvid u stanje i trendove na kojima će se ti ciljevi ostvarivati. Ova je dokumentacija pokušaj jednog takvog doprinosa.

U protekla dva desetljeća hrvatski sustav visokog obrazovanja doživio je najveću transformaciju u proteklih pola stoljeća. Došlo je do usporednog omasovljenja i komercijalizacije studiranja, što je pojava koja je svoj pun zamah u Hrvatskoj doživjela i prije pokretanja bolonjskog procesa, a najprisutnija je na stručnim studijima te ekonomskim, prometnim i pravnim fakultetima. Iako je došlo do dodatnog produljenja prosječnog trajanja studija, ekspanzija broja studenata s vremenom se odrazila kao značajno povećanje broja studenata i udjela generacije koji uspješno završava studij. Tome je doprinijelo i povećanje prolaznosti do koje je došlo kroz proteklo desetljeće, premda i dalje oko 40% studenata ne završava studij koji su upisali. Usprkos ovim pomacima, Hrvatska još zaostaje za većinom zemalja EU-a i OECD-a kako po udjelu generacije koji završava studij, tako i po udjelu studenata koji prekidaju studij.

Za sada ne izgleda da su srednjoročni trendovi prekinuti do 2007. godine, ali moguće je da će se to dogoditi uskoro zbog sljedećih institucionalnih, demografskih i ekonomskih promjena.

Kroz prve tri godine provođenja bolonjskih programa iz upisa u prvu godinu studija i strukture režima plaćanja nije primjetno značajnije odstupanje od prethodnih trendova. No s trenutno dostupnim podacima nije moguće utvrditi kako će novi model studiranja utjecati na prolaznost (u prvom i drugom ciklusu), te trajanje studija koji je i nominalno produljen za jednu godinu. Prve potpunije procjene o tome iz službenih statističkih izvora moći će se dobiti tek kroz nekoliko godina, kada većina prve bolonjske generacije završi prva dva ciklusa ili odustane od studija.

¹⁰ Niska stopa završavanja studija nije nov problem za hrvatski sustav visokog obrazovanja. Koeficijenti napuštanja studija za generacije upisane između 1952. i 1956., dakle pred pola stoljeća, bili su još viši i iznosili 45,5% do 65,8% za sveučilišni studij i 35,4% do 62,2% za više škole (Steinman, 1965.).

Demografski pad očitovat će se u sve manjoj veličini generacije, što će i uz konstantan broj studenata i diploma voditi povećanoj stopi participacije u visokom obrazovanju i udjelu visoko obrazovanih. No s obzirom na nadolazeće smanjivanje veličina generacija (posebno onih rođenih tijekom Domovinskog rata), možda će se i apsolutni broj kandidata koji imaju interes, kompetencije i platežne mogućnosti za upis u visoko obrazovanje (ili njegovo završavanje) smanjiti.

Nešto izravnije na potencijalni broj studenata utječe struktura srednjeg obrazovanja, gdje broj učenika u gimnazijama i drugim četverogodišnjim školama ne raste, a jedino maturanti četverogodišnjih srednjih škola imaju pun pristup visokom obrazovanju. Ovo će postati još izraženije od 2010. godine uvođenjem državne mature, čije će polaganje biti preduvjet upisa na visoka učilišta.

Ekonomski čimbenici mogu na više načina utjecati na participaciju u visokom obrazovanju. Za vrijeme ekonomskih kriza, mladi često traže »utočište« u daljnjem obrazovanju, što može voditi povećanju participacije. No bez značajnijih instrumenata financijske potpore za većinu studenata, ekonomska kriza mogla bi učiniti studiranje nedostupno i onima koji su ga do sada mogli priuštiti. To ne samo da bi lišilo visoka učilišta prihoda nego i mnoge potencijalne studente njihove šanse za visokim obrazovanjem.

LITERATURA:

- Babić, Z., Matković, T., & Šošić, V. (2006). Strukturne promjene visokog obrazovanja i ishodi na tržištu rada. *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 16(108), 28-65.
- Bajo, A. (2003). *Financiranje visokog školstva i znanosti*. Zagreb: Institut za javne financije.
- Duke, C., Hasan, A., Cappon, P., Meissner, W., Metcalf, H., & Thornhill, D. (2008). *OECD Reviews of Tertiary Education Croatia*. Paris: OECD.
- Državni zavod za statistiku (1991-2009). *Studenti u akademskoj godini*. Statistička izvješća. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Državni zavod za statistiku (1991-2009). *Visoko obrazovanje*. Statistička izvješća. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Državni zavod za statistiku (1998-2008). *Srednje škole i učenički domovi*. Statistička izvješća. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Eurostat, & Eurostudent. (2009). *The Bologna process in higher education in Europe. Key indicators on the social dimension and mobility*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Filipiće, P. (2009). Makroekonomija gubljenja statusa redovitog studenta ili fiskalne posljedice (ne)položenog ispita. *Financijska teorija i praksa*, 33(1), 1-23.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2008). *Education at a Glance 2008*. Paris: OECD Publishing.
- Steinman, Z. (1956). Visoko školstvo u NR Hrvatskoj. *Prikazi*, 2. Zagreb: Zavod za statistiku NR Hrvatske.
- Steinman, Z. (1965). Razvoj redovnog školovanja u SR Hrvatskoj od škol. god. 1947/48. do 1962/63. *Prikazi*, 21. Zagreb: Zavod za statistiku NR Hrvatske.
- Steinman, Z. (1969). Trajanje studija i tokovi školovanja studenata škola trćeg stupnja u SR Hrvatskoj: razdoblje 1960-1967. god. *Prikazi*, 29. Zagreb: Zavod za statistiku NR Hrvatske.
- Zakon o pravima hrvatskih branitelja iz domovinskog rata i članova njihovih obitelji. *Narodne novine*, br. 174/2004.
- Zakon o visokim učilištima. *Narodne novine*, br. 96/1993.
- Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju. *Narodne novine*, br. 123/2003.

Summary

AN OVERVIEW OF THE TERTIARY EDUCATION PARTICIPATION, COMPLETION AND TUITION FEE INDICATORS IN THE REPUBLIC OF CROATIA 1991-2007

Teo Matković

*Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

Factual evidence is a necessary precondition for efficient creation of any public policy, and education policies are not an exception. This paper portrays changes in participation, completion, duration and structure of fee regimes in Croatian tertiary education system, based upon the data collected by Croatian Central Bureau of Statistics. During the past two decades Croatian higher education system went through the greatest transformation in last fifty years. Considerable massification and commercialization of tertiary education ensued. Both processes reached their full pace well before adoption of the Bologna process, and are most visible in professional studies, and academic courses in business, economics and law faculties. Despite expansion of system and prolongation of average study duration, completion rate has somewhat increased during the past decade. Taken together, this was reflected as considerable increase in number of students and proportion of cohort that successfully completes tertiary education. Though, with about 40% of students failing to graduate, Croatia still lags behind majority of EU and OECD countries, both with regard to proportion of cohort which graduates and number of students who drop out of tertiary education.

Key words: tertiary education, commercialization of tertiary education, tertiary education participation rate, study completion, study duration.